

NÉMETH ÁKOSNÉ

KASSAI VIDOR SZÍNÉSZ FÜREDI ÉLMÉNYEI AZ 1860-AS ÉVEKBEN

Halála után 12 évvel, 1940-ben jelent meg a neves jellemszínész visszaemlékezése, amelyben füredi színházi élményeit, és az 1850-60-as években nyaranta Füreden játszó, híres cigányprímás, Farkas Miska alakját is feleleveníti.

Kassai Vidor (Gyála /Torontál vm./, 1840. február 16. – Vác, 1928. július 30.)

1861-ben, Molnár György akkor alakult Budai Népszínházában lépett először színpadra, nevét ekkor változtatta Kossitzkiről Kassaira. (A könyvben olvasható a színház alapító társulatának névsora, benne Füredi Keöd József néven szerepel a későbbi hajóskapitány, Keöd József is, aki 1860-ban, 22 évesen a Füreden játszó Molnár társulathoz szegődött.) Kassai 1864-től vidéken, majd 1868-tól ismét a Budai Népszínháznál játszott. 1869-ben feleségül vette Jászai Mari színésznőt, együtt szerződtek Kolozsvárra, Jászai 1872-ben a Nemzeti Színházhoz kerül, Kassai Vidor pedig 1880-

ban a budapesti Népszínház tagja lett. Tragikus szerepekre vágyott, de alacsony termete, karakteres arca, görbe orra a komikus szerepkörre tették alkalmassá. Operettekben és népszínművekben játszott nagy sikerrel. Szívesen festegetett, pályatársait is megörökítette, önarcképe 1893-ban készült. Blaha Lujza először 1904-ben közölt naplójában szeretettel idézi fel színésztársa alakját: „Mint színész a legjobb partner, akit csak el lehet képzelni. [...] igazán jókedvű ember, ami a komikusok közt – bizony – ritkaság. [...] „Nemcsak a színpadon jó kolléga ő, hanem a színpalán mögött is. [...] Amikor pedig lemosta az arcáról a festéket, komoly művészemberré lesz egyszeriben. Már nem mókázik, hanem okosan diskurál minden irodalmi, művészeti dolgról. A mások sikereit nem irigyli, azokat szívesen elősegíti. Igazán pompás egy ember!”

Kassai Vidor emlékezése szerint 1866-ban, Bényei István társulatával Györből, Pápán és Veszprémen át érkezett Füredre. „Balatonfürednek igen úri, előkelő vendégei voltak. Az aréna – úgy emlék-

szem – még akkor sem volt betetözve, csupán a színpad; délutánonként napvilággal tartottuk előadásainkat (ami a lehető legkellemetlenebb) s még világossal be is végeztük. Így kívánták a fürdőző vendégek, hogy alkonyati sétájukat megtehessék.”

Visszaidézi azt a nyarat is, amikor Molnár

György társulatának tagjaként először játszott Füreden, és emlékezetes órákat töltött a színház-szerető füredi gazdák körében: „Most egy kissé kitérek, mert eszembe jutott, hogy mikor még először voltam itt (Molnár budai társulatával), milyen viszony volt Füred falu népe, a színház és a színészek között. Miként itatott le egy füredi parasztgazda, néhány pályatársammal együtt. Ez a kis esemény most is megtörténhetett volna ugyan, – csak három év van közöttük – de nem akkor volt.” (Kassai nem jól emlékezett: Az 1861-ben épült nyári színház, az Aréna nézőtere 1866-ban már fedett volt, amikor először járt Füreden (1862-ben), még csak a

Kassai Vidor önarcképe.

színpad. A Kiserdőben álló színházban az első világháborúig tartottak előadásokat, 1935-ben lebontották, helyén tenispályákat alakítottak ki.)

„A füredi nép – úgyszólván – ingyen járt színházba: tapsolni. Eljöttek volna talán pénzért is, de már az előző években ingyen bocsátották be őket, hát hozzá voltak szokva. Ismertek ezek minden darabot s igen meglepett, hogy a magyar darabok dalait milyen szépen énekelgették. Jártasak voltak a magyar színirodalomban, szóval: ilyen művelt, litterátus magyar parasztokat én még sohasem láttam. Gyönyörűség volt velük lenni. Jó barátságban voltak a színészekkel s az ingyen színház fejében meg-meghívogatták őket vendégeül.

Ilyen meghívásra mentünk el délután néhányan egyik gazda szőlőjébe. Már ott várt bennünket a nyitott pince előtt, mindenféle hideg süttekkel és mindenféle kulacsokkal. A nyitott pince ajtaja elé szalma volt elterítve, ennek közepére voltak állítva a kulacsok meg a pecsenyék. Ezeket mi szépen körülültük s megkezdett az evés-ivás, – no meg a dalolás

is. Nem csupán népdalainkat tudta ez a nép, hanem drámáink, vitézi, hazafias darabjaikból is énekeltek: Zsigmond király álmából, Vidből, (Molnár kedvenc darabja) stb., mint:

Tartsd meg óh Istenünk! nemzetünk és hazánkat,
Zúzd össze ellenünk, tartsd meg a mi hazánkat.
És ha lenne, ki föltámad ellene,
Verje azt meg a magyarok Istene!
Hozd rá béke napját. Álld meg a magyar hazát!

Azt mondják: borban van az igazság. Én ezt így helyesbíténém: borban van az őszinte nyíltság. Én a bort nem ittam soha, de párszor tanulmányképen is megtettem, hogy annak hatását jobban megismerjem, hogyha részeg fogok játszani a színpadon, hát tájékozottabb legyek. Ilyen eset volt ez is, de úgy föl talált lelkesíteni, olyan nyílttá tett, hogy elragadtatásomban el is árult: hallván az emberek énekeit, ezen szavakkal ölelgettem őket: *ó én kedves magyar népem!*”

E kitérő után ismét az 1866-os füredi nyárra emlékezve leírja, hogy itt sem kapták meg időben a fizetésüket, itt érték meg az alig néhány hetes osztrákporsz hadjáratot, (emiatt maradt el Erzsébet királynő fürdői látogatása!), majd feleleveníti a Füreden játszó híres cigányprímás alakját.

A fürdőhely elengedhetetlen „intézménye” volt a cigányzenekar: a rendszeres sétatéri és éttermi muzsikálás mellett fogadták és búcsúztatták a vendégeket, szerenádokat adtak, játszottak a balatoni sétahajón, a Flóra és az Anna-bálon. *„Itt volt Farkas Miska győri cigányprímás is bandájával. Farkas Miska szép, deli ember volt, a Képeddel alszom el kezdetű híres Füredi emlék című dal szerzője. Ez a dal (állítólag) Erzsébet királynénknak is kedvenc dala volt. Miska különös, messzeható, hegyes, éles hihíhi szövegű magas hangon szokott kacagni; ezt én párszor (úgy távolról) rögtön utána csináltam. Csak tekintgetett köröskörül, s mikor rajtakapott, így szaporá-*

zott: az istit a komédiásának!

Igen szerette Vörösmarty Mihály nagy költőnket emlegetni. Mindig mondogatta (éles, szapora beszéddel), *„Vörösmarty Mihály legelső a világon!”* *Mire én egyszer kissé kötekedve megjegyeztem:*

– Nono, hiszen van még más is olyan nagy.

– Hát ki az a más, no?

– Hát például Szeszpir.

– Szeszpir, Szeszpir, az istit neki! Ki az a Szeszpir, mi az a Szeszpir? A magyar az első a világon! Mit akar a német? Menjen Emerikába, az istit neki! Vörösmarty Mihály az első a világon. Itt mostam a hátát a Balatonyba. Kedves Vörösmarty Mihály dirik ember vót!”

Farkas Mihály (Győr, 1829. március 8.– Győr, 1890. február 24.) korának ismert és nagyra becsült cigányprímása és zeneszerzője volt. Anyja a híres Bihari János prímás lánya, apja és nagyapja jómódú lókereskedők. Már nyolc éves korától hegedült, s hallás után tanulta meg a Strauss valcerekét. Egy templomi muzsikushoz adták kottát tanulni, de anyja félt attól, hogy fiából német muzsikust nevelnek, ezért taníttatását abbahagyták. 1846-47 körül Pozsonyba került bandájával, ahol az ottani zenekarok annyira elnémetesedtek, hogy magyar nótákat nem is tudtak játszani. Muzsikált Széchenyi István, Teleki László, Kossuth Lajos előtt is. A szabadságharcban Klapka seregében tábori zenekarvezető. Cigány feleségétől elvált, második felesége a padragi főerdész lánya volt.

A Füredről írt fürdőlevelekben, híradásokban (Fővárosi Lapok, Vasárnapi Ujság, Divatcsarnok, Pesti Napló, Budapesti Hírlap, Győri Hírlap, stb.) rendszeresen beszámoltak virtuóz játékáról, a zenekarról csak elismerő szavakat olvashatunk.

A Pesti Napló 1853-ban arról tudósított, hogy Farkas Miska és Józsi bandájának visszatérését Balatonfüredről örömmel fogadta a győri közönség.

Dicsérik Farkas Miskát és klarinétosát, Cseresnyés Istókot. A zenekar *„... a magyar ember felvillanyozására a föld kerekéségén első társulat, a magyar bandák elsejének is méltán neveztetetik.”* Azt írják, hogy a sok kitűnő banda között olyat, amely operát éppen oly művészettel játszik, mint csárdást, Farkasékon kívül nem ismernek.

Eötvös Károly Utazás a Balaton körül című művében emlékezik az 1855-ben Vörösmarty Mihály tiszteletére rendezett arácsi összejevetel-

A nyári színház, az Aréna

re, amelyen Orzovenszky Károly fürdőorvos, Écsy László fürdőigazgató, Szentgyörgyi Horváth József, a híres Horváth-ház gazdája, volt 48-as honvéd ezredes; Molnár Dénes, füredi birtokos, volt 48-as képviselő és mások mellett kisdíákként ő is jelen volt. Hívták Farkas Miska bandáját, s a nyalka úri cigányprímás csakhamar ott termelt művésztársaival. „Szentgyörgyi Horváth József odakiáltott Farkas Miskához: – Azt a Rákóczit, fiam! S megharsant az az induló, melyet hat év óta nyíltan nem hallott Magyarországon senki. Börtönnek sötétsége várta azt, aki Rákóczi dalát el merete húzatni.” Majd Vörösmarty Hess légy című kedves dalát rendelték. „S a cigány, amint bevégzi a Rákóczit: se lassan, se gyorsan, csak úgy közép módon megkezdí azt a dalt: „Hess légy, ne szállj rám, beteg vagyok ám én! Adj egy csókot, magyar lányka, meggyógyulok ám én!” Mind az urak utánadalolták. S dalolta csöndesen a költő is.”

Franciscs Károly *Kis kamorámban gyertyát gyújték* címmel megjelent naplójában leírja 1858 júliusában tett füredi látogatását: „A többség közt mi is a sétatéren fel s alá sétálva hallhattuk a dicső zenét, melynek első hegedűse jelenleg a zeneösmerők előtt meszsze vidéken kedvelt egyén. Neve közönségesen csak a Miska cigány, különben pedig Farkas Mihály.”

A *Képes Ujság* szerint 1859 nyarán Balatonfüreden a győri Farkas-féle bandától nem tudják az elsőséget elhódítani. A Fővárosi Lapok közölte 1867 augusztusában Balaton-Füredről: „A már évek óta megszokott kedvenc zenét ez idényben is Farkas Miska jeles zenetársulata képviselte. Ha kifogást tehetnék e társulat ellen, csak annyiból állana, hogy a derék „prímás” Farkas Miska, kézfájása miatt, nem mindig vehetett részt a közreműködésben”. A következő évben a lap Anna-báli tudósításában írja: „...az ifjak jó kedvvel táncoltak egész reggeli 4 óráig, s Farkas Miska zenekara (noha új társulatát csak e tavasszal szervezé) oly fölviannyozólag játszá a tűzről pattant csárdásokat és édelgő keringőket, hogy öröm volt hallgatni.” A prímás, noha háromszor-négyszer játszott egy nap, ráért még komponálni is. Az Inez mazurka polkát a bálozó Klapkánának ajánlotta, s róla nevezte el. (Az emigrációjából ebben az évben visszatért tábornok is jelen volt a bálon.)

Nagyon sokat keresett, de a prímás előtt nem volt értéke a pénznek. A Győri Hírlap közölte róla a füredi történetet: éjjelizenét adott egy grófnak, aki egy ropogós ötvenest küldött le az inasával. A cigánygenerális fitymálva mérte végig a küldeményt, mellé tett egy másik ötvenest és azt mondta: Mondd meg az uradnak, a Miska küldi, van kereset! Büszkesége, dacossága miatt sok kellemetlenség volt, de nem törődött ve-

A Balaton-Füredi Emlék címlapja
(Simonné Zákonyi Tünde tulajdona)

le. „Balatonfüredet is amiatt kellett elhagynia, mert egy este csak azért sem játszott a banda élén, hanem az urak társaságában gusztálta a ferbliben a bandát.”

A Városi Helytörténeti Gyűjteményben található korabeli tudósítások alapján bizonyosan állítható, hogy 1869-től már nem ők játszottak Füreden, így a jelenleg rendelkezésünkre álló adatok szerint 1853–1869-ig – néhány év kivételével –, közel 15 nyáron át szórakoztatták a fürdő vendégeit.

A zenekar hangversenyezett az egész országban, Európában és Amerikában is óriási sikert arattak. Ő a tengerentúlról már betegen jött haza, bandája szétszéledt, elszegényedve, 61 évesen halt meg. Farkas Mihály nem ismerte a hangjegyeket, de hozzáértő ismerősei lekottázták szerzeményeit; hagyatékában harminchét darabot találtak, amelyeket a szerző kívánsága szerint a Nemzeti Múzeumnak kellett elküldeni. Hegedűje Pestre került, mert azt kívánta, hogy állítsák ki ezzel a felirattal: „Ez volt a Farkas Miskának, annak a híres győri cigánynak, az egyetlen és legdrágább kincse”.

Legelső szerzeménye a Liszt csárdás volt. Művei között a legismertebb a Bécsben kiadott, s a Kassai Vidor által is említett – gróf Csáky Saroltának ajánlott –, Búcsúzó, Balaton-Füredi Emlék címen ismertté vált érzelmes csárdása, amelynek szertartásos előadása zárta akkoriban a nyári szezont. A banda elutazása előtti napon először az egész zenekar játszott, majd az ismétléseknél egy-egy muzsikus elhagyta a pódiumot,

végül a primás utoljára még elhúzta a dalt, elbúcsúztatva a nyári szép napokat. A nők a „*Képeddel alszom el, Képeddel ébredek, Kimondhatatlan az, Mit érted szenvedek*”, stb. szöveggel, a férfiak Bajza József Sőhajtás című versére énekelték: „*Múltadban nincs öröm, Jövődben nincs remény, Hanyatló szép hazám, Miattad vérzem én.*”

Nagyapja, a híres primás és zeneszerző Bihari János tiszteletére 1860-ban szerezte az Orpheus indulót. Rudolf trónörökös feleségének ajánlotta a Stefánia csárdást, a Rudolf indulót és Korona csárdást. Ismert művei még: Balaton-Füredi induló, Anna csárdás, Visegrádi emlék, Ida lassú, Ilka csárdás, Országgyűlési csárdás, Angyalka csárdás, Rozi csárdás, Csikós csárdás, Csalogánycsárdás, Zapperl polka, Szilasi emlék, Gráci emlék, Tündér Ilona lengyelke, Inez polka.

„*Amerre járt, diadallal fogadták és különösen Balatonfüreden, az úri világ akkori gyűlöhelyén sok aranynapot látott. Érzés, lendület volt játékában s a régi szép hallgatókat kevés cigány tudta úgy játszani, mint ő...*” – emlékezett rá 1890-ben, halálakor a Fővárosi Lapok. A Budapesti Hírlapban ezt írták: „*A sírva vigadás korszakában pedig cigánymuzsikával gyógyítottak mindent s hozzá úgy fizették a cigányt, mintha csakugyan-patikárius lett volna. A legjobb volt valam-*

ennyi között a Farkas Miska. [...] Nem az a cigány volt, aki kiáll a pódiumra és húzza a nótát megrendelésre reggelig. Farkas Miska gavallér cigány volt abból a fajtából, melyet csak hírből ismer már a mostani generáció. Ha úri háznál játszott, nóta után letette a hegedűt s a vendégek közé vegyült maga is. Szívesen szorítottak vele kezét az urak, tegeződött akárhánnyal s a szépasszonyok is szívesen hallgattak a nyalka cigányprimás bókjaira.”

Darnay Kálmán *Kaszinózó táblabírák* című könyvében külön fejezet elevenítette fel a vele kapcsolatos történeteket. Ő írta: „*A levendulaillatos Biedermeierkor dunántúli koronázatlan zeneszerző cigánykirálya Farkas Miska volt... Nem is kíváncsiak addig a kúriák nemes kisasszonyai főköttő alá, míg legalább egyszer az „Ida-csárdás”-tól kihevült arcukat meg nem csillogtathatták a Balaton tükrében.*

Irodalom:

Blaha Lujza naplója. Bp., 1987.

Darnay Kálmán: Kaszinózó táblabírák. Bp., 1928.

Kassai Vidor emlékezései. Bp., 1940.

Köveskúti Jenő: A Balaton a dalban és a zenében. = Balatoni Kalauz. Bp., 1925.

A magyar színészet nagy képeskönyve. Bp., 1985.

Sárosi Bálint: A cigányzenekar múltja az egykori sajtó tükrében. 1776–1903. Bp., 2004.

Zákonyi Ferenc: Balatonfüred. Veszprém, 1988.

ÁCS ANNA

JÓKAI MÓR ISMERETLEN LEVELE BALATONFÜREDRŐL

Alig hihetőnek tűnik, hogy több, mint száz évvel Jókai halála után az író egy-egy relikviája még mindig felbukkanhat az aukciókon, szellemi izgalmat okozva a kutatóknak és a Jókai emlékhelyek jó gazdáinak. Ha szerencsések, az áhított dokumentumot meg is tudják vásárolni valamely közgyűjtemény számára. Még szerencsésebbek, ha alapítvány veszi meg s ajándékozza azt a gyűjteménynek. Ez a nemes tett oly ritka, mint ama bizonyos fehér holló. A közelmúltban mégis akadt rá szép példa. A Balatonfüred Városáért Köz-alapítvány aukción jutott hozzá egy Jókai levélhez, amit aztán a balatonfüredi Helytörténeti Gyűjteménynek ajándékozott.

Bármilyen Jókai levél birtoklása már önmagában is különös érték egy közgyűjtemény számára. A frissen megszerzett levél azonban helyi kötődésű, 1882. július 23-án Balatonfüreden írta Jókai Mór. A dokumentum értékét tovább növeli az a tény, hogy a levél ismeretlen, mindmáig publikálatlan.

Pedig Jókai fennmaradt s a kutatók számára ismert levelezése rendkívül gazdag. Eddig négy vaskos köte-

tet rendeztek sajtó alá belőle a Jókai Kritikai Kiadás keretében. Ezek javarészt a közgyűjteményekben /Országos Széchényi Könyvtár, Petőfi Irodalmi Múzeum stb/ levő leveleket közlik, de a magántulajdonban levő, a kutatók számára elérhető levélszövegeket is közzé teszik. 1890-ig terjedően 1390 levelet – Jókai által írtakat és neki küldötteket – publikáltak a négy kötetben. A kronologikus rendben sorjázó levelek között nem olvasható az 1882. július 23-án kelt Jókai levél. Az autográf tintaírású levél szövege:

„*Kedves bátyám Gál István ügyében rögtön írtam a miniszter úrnak igen melegen ajánlva pártfogásunkat és Kiadómnak is írtam, hogy azonnal küldje az Illyefalvi olvasó egyesületnek az újabb regényemet, ha még nem küldte el. – Én jelenleg Füreden vagyok s nem utazom az írői társasággal, sem sehova ebben a nagy melegben, mert azt az én gyöngye egészségem nem engedi. Utazni ősz felé igen is szándékozunk, ha Isten engedi családommal együtt a szép Székelyországot s benne titeket is meglátogatni. Addig is fogadjátok mindnyájunk legszívesebb rokonai üdvözlését igaz rokonod Jókai Mór Bfüred 1882 23/7*”